

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

HISTORICKÝ VÝVOJ SOCIÁLNÍ
POLITIKY NA ÚZEMÍ ČESKÉ
REPUBLIKY V LETECH 1918 – 1938

Vedoucí práce: ing. Jaroslav Šetek

Autor práce: Daniela Mlčochová

Studijní obor: sociální a charitativní práce, kombinované studium

Ročník: 3.

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části database STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

14.5.2009

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Ing. Jaroslavu Šetkovi, Ph.D. za cenné rady ,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

1	ÚVOD	5
2	CHARAKTERISTIKA ČESKOSLOVENSKA PŘED VÁLKOU A PO VÁLCE.....	6
2.1	EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA STÁTU	6
2.2	ZÁSAHY STÁTU - POZEMKOVÁ REFORMA.....	11
2.3	ZÁSAHY STÁTU - MĚNOVÁ REFORMA	12
2	SOCIÁLNÍ PÉČE STÁTU PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU	14
3	SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU PŘED HOSPODÁŘSKOU KRIZÍ	15
4	SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU V DOBĚ VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE.....	26
5.1	PŘÍČINY A NÁSLEDKY VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE	26
5.2	SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU	28
5	NÁZORY NA SOCIÁLNÍ POLITIKU VVÝZNAMNÝCH OSOBNOSTÍ PRVNÍ REPUBLIKY 30	
6.1	ALOIS RAŠÍN (1867 - 1923).....	30
6.2	KAREL ENGLIŠ (1880 - 1961)	33
6	PŘÍKLADY SOCIÁLNĚ PRACOVNÍCH VZTAHŮ.....	35
7.1	TOMÁŠ BAŤA.....	35
7.2	JINDŘICH WALDES	37
7	ZÁVĚR	38
8	LITERATURA.....	40
9	PŘÍLOHY	41
10	ABSTRAKT	46

1 ÚVOD

Téma předkládané bakalářské práce bylo vybráno především z důvodu zájmu autorky o období první republiky jako celku. Fenomén vzniku republiky po válečných událostech první světové války, hospodářská krize a její překonání spolu nesou zajímavou problematiku i v sociální politice nově vzniklého státu.

První roky takzvané první republiky jsou charakterizovány snahou všech autorit vlády především o ekonomickou stabilitu státu v tehdejší, první světovou válkou, rozvrácené Evropě. Sociální politika státu v té době byla na okraji zájmu a teprve s rostoucí ekonomickou stabilitou dochází i k tvorbě skutečné a účinné sociální politiky státu. Následná ekonomická krize z let 1929 – 1934 významně ovlivnila jak ekonomickou, tak následně i sociální situaci státu.

Cílem předkládané bakalářské práce je především pochopení a popis vývoje sociální politiky v poválečném období první republiky a během hospodářské krize 30. let 20. století.

Hlavní metodou při zpracování práce byla především hluboká rešerše dostupné literatury a to jak dobové (např. statistická ročenka z roku 1930), tak novodobé sociální a ekonomické analýzy.

V první části práce je popsána ekonomická charakteristika státu před první světovou válkou, po válce a během ekonomické krize. Sociální politika státu v té době byla silně potlačena řešením ekonomických problémů země. V druhé části práce je popsán vývoj sociální politiky státu před a během velké hospodářské krize. V třetí části práce jsou popsány dobové názory na ekonomiku a sociální politiku vybraných osobností politiky tehdejší doby. Jsou zde popsány názory Aloise Rašína a Karla Engliše. V poslední části práce jsou uvedeny příklady sociálně pracovních vztahů tehdejších úspěšných podnikatelů a podniků, které byly rovněž jen minimálně zasaženy celosvětovou ekonomickou krizí. Jsou zde uvedeny sociálně pracovní vztahy podniků Tomáše Bati a Jindřicha Waldese.

2 CHARAKTERISTIKA ČESKOSLOVENSKA PŘED VÁLKOU A PO VÁLCE

2.1 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA STÁTU

Monarchie jako celek se počátkem 20. století stále ještě nacházela na přechodu od agrárního v průmyslový stát. V samotných českých zemích dosáhla však v letech před 1. světovou válkou již industrializace takového stupně, že se dosavadní agrárně-průmyslový charakter jejich ekonomiky změnil v průmyslově agrární. Podle sčítání obyvatelstva v roce 1910 podíl zaměstnaných v průmyslu převýšil v Čechách a ve Slezsku podíl pracujících v zemědělství. Na Moravě si ale zemědělství udrželo prvenství. Poměr v celých českých zemích byl 38.9 % v průmyslu a 35.2 % v zemědělství. V rámci Rakouska-Uherska dosáhly vyššího procenta industrializace jen Dolní a Horní Rakousy s Vídní. V tercierním sektoru (obchod, doprava, peněžnictví) bylo zaměstnáno 17 % pracujících, zatímco v českých zemích jen 8 %.

Podíl českého kapitálu na průmyslu do první světové války nepřesáhl 20-25 %. V zemědělském a živnostenském podnikání bylo ale již dominantní české podnikání a to přesto, že velké rozlohy půdy vlastnila německá šlechta.

Po válce došlo nejen k novému mezinárodnímu uspořádání střední Evropy, ale i k hospodářské dezintegraci. Zvítězil hospodářský nacionalismus. Rozpad velkého trhu monarchie objektivně negativně ovlivnil hospodářský vývoj ve všech částech bývalé monarchie. Nově vzniklé Československo získalo 21 % území a 26 % obyvatelstva bývalé habsburské monarchie a na jeho území se nacházelo 60 – 70 % její průmyslové kapacity. Bezprostředně po vzniku Československé republiky kladli všichni významní čeští podnikatelé, národohospodáři i političtí představitelé na první místo zajištění plné hospodářské samostatnosti nově vzniklého státu. Myšlenku celní unie, kterou u nás prosazoval např. Preiss, odmítali z obavy, že by vedla k ohrožení samostatnosti.

Dalším významným krokem k vytvoření samostatné československé ekonomiky byla měnová odluka, která byla schválena parlamentem 25.2.1919 (viz.

kapitola 2.1). Brzké zavedení stabilní a také hodnotné měny představovalo velký úspěch československé státní politiky a zpočátku značnou výhodu pro československé hospodáře.

Dalším důležitým opatřením byla nostrifikace průmyslových, obchodních, dopravních podniků a bank. Ta měla odstranit nenormální stav, kdy i po vzniku samostatného státu zůstávala Vídeň pro české země hospodářskou metropolí, odkud se řídil zahraniční obchod a kde se nacházela sídla většiny velkých firem, které pracovaly na území československa. Ty byly také ve Vídni zdaňovány a prakticky zůstávaly mimo kontrolu Československého státu (viz. kapitola 2.4).

Nezanedbatelná byla i úloha pozemkové reformy z 16.4.1919, který patřila v rámci střední Evropy k nejrozsáhlejším (viz. kapitola 2.2). Reforma přinesla změny ve vlastnických vztazích, oslabil sociální napětí a vytvářela podmínky pro rychlejší výrobní pokrok v zemědělství. Zdrojem obtíží a problémů byla skutečnost, že České země a Slovensko s Podkarpatskou Rusí se nacházely na rozdílných stupních nejen hospodářského vývoje, ale rozvoje společnosti vůbec.

Hospodářské sjednocení Českých zemí se Slovenskem a Podkarpatskou Rusí značně komplikovala skutečnost, že hospodářský život řídily 2 odlišné systémy právních norem. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku rakouský, na Slovensku a Podkarpatské Rusi uherský. Oba byly při vzniku republiky zcela převzaty a jen pozvolna měněny jednotlivými zákony. V hospodářství Československé republiky měly zcela dominantní postavení České země (90-92 % její průmyslové výroby), zatímco na Slovensku a Podkarpatské Rusi jen 8-10 %. Také 75% zemědělské produkce pocházelo z Českých zemí.

Bezprostředně po válce přežívalo po 3 roky řízené hospodářství. Pro lepší představu tíživé hospodářské situace státu si např. uvedme obrovské zásobovací problémy (1920), kdy se vládě nepodařilo vytvořit dostatečné zásoby obilí a často docházely potraviny díky zdržením v dopravě a váznoucím kontingenčním odvodům zemědělců (díky vázanému hospodářství). Drahota rok od roku narůstala a ačkoliv platy vzrostly za poslední doby 8x, ceny 10x. Ministr financí Engliš prosazoval

ve vládě nutnost zvýšení cen mouky, aby bylo možné zvětšit výkupní cenu, za kterou bylo obilí vykupováno a dále tak neztěžovat život zemědělců výkupem za nízké ceny. Rozdělil obyvatelstvo do dvou skupin – s ročním příjmem do 15000 Kč, kteří by platili za mouku chlebovou 4 Kč, za mouku na vaření 5 Kč. Druhá skupina s nižšími příjmy měla mouku dostávat dále za dumpingovou cenu (nižší než tržní) a to za 1 Kč chlebovou a 2 Kč vařivou. Toto opatření přijato nebylo, ale bylo přijato jiné, kdy každý zaměstnavatel měl platit denně za zaměstnance 1 Kč, kterou u něho vybere nemocenská pokladna.

Od roku 1921 se rozsah státních zásahů značně zmenšoval. Stát zasahoval pouze do výrobní sféry v zemědělství a to až po zavedení obilního monopolu v roce 1934 (obchod s obilím byl monopolizován v rukou Československé obilní společnosti, kterou plně ovládly agrárníci. Ceny obilí se přestaly řídit pohyby na plodinové burze a každoročně je určovala vláda). Vláda se dále starala o vytváření příznivých podmínek pro hospodářský rozvoj a zapojení do světového trhu. V rámci možností usilovala i o zabezpečení sociální stability společnosti. Takto pojatou hospodářskou politiku začala provádět úřednická vláda Jana Černého v roce 1921 a plně ji rozvinul Edvard Beneš a Antonín Švehla. Ve dvacátých letech měla tato část hospodářské politiky spíše ofenzivní charakter, ve třicátých letech defenzivní. Měla hlavně oslabovat škodlivé následky krize. Najdeme však i opatření, která reagovala na dlouhodobé světové trendy a podporovala nové tendence v hospodářství.

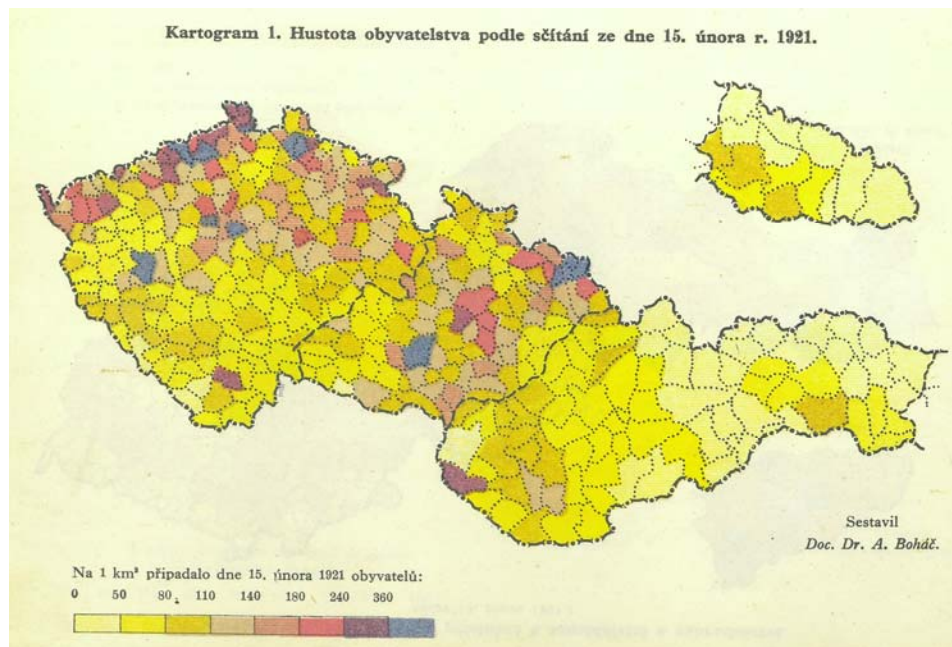
Nejvýznamněji pomohl stát modernizaci hospodářství podporou elektrifikace, která byla základní podmínkou technického rozvoje. Do konce dvacátých let byla provedena elektrifikace měst, průmyslových aglomerací a velkých sídel. Ve třicátých letech probíhala elektrifikace venkova.

Mezi aktivity státu patřily i státní zakázky. Ty získávaly zpravidla domácí firmy, kterým často dopomáhaly k mimořádné prosperitě a v letech krize k jejich přežití.

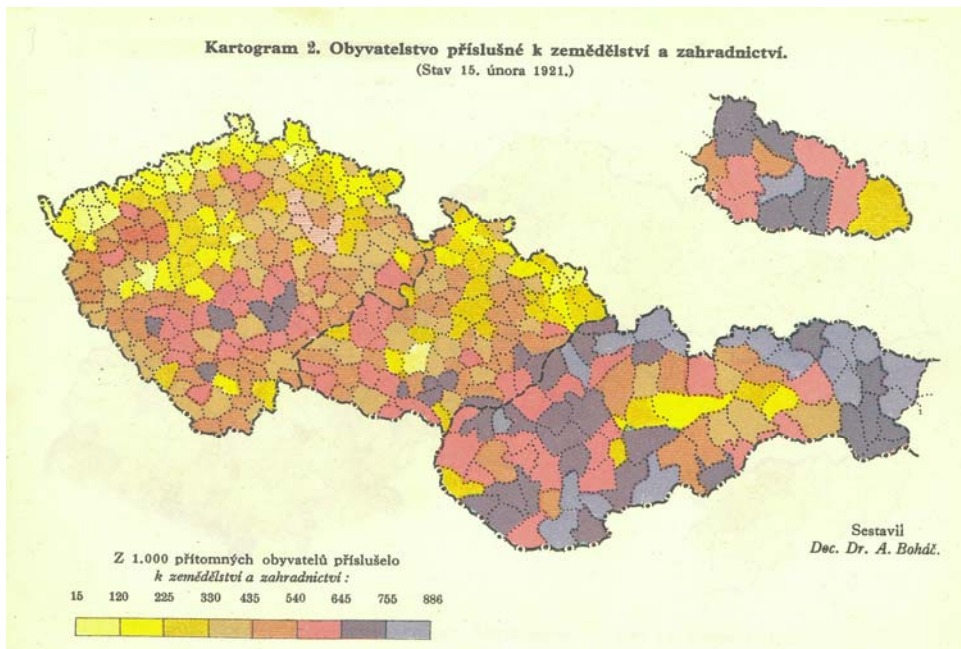
Nepřímou, ale významnou podporou hospodářského růstu a úsilí o zvýšení konkurenceschopnosti byl rozmach školství a budování výzkumu. Gramotnost

obyvatelstva byla vysoká, dosahovala 97% a předstihovala země jako Francie nebo Belgie. Důraz byl kladen i na zlepšení odborného vzdělání. Odborné školství bylo podporováno nejen státem, ale i samými podnikateli.

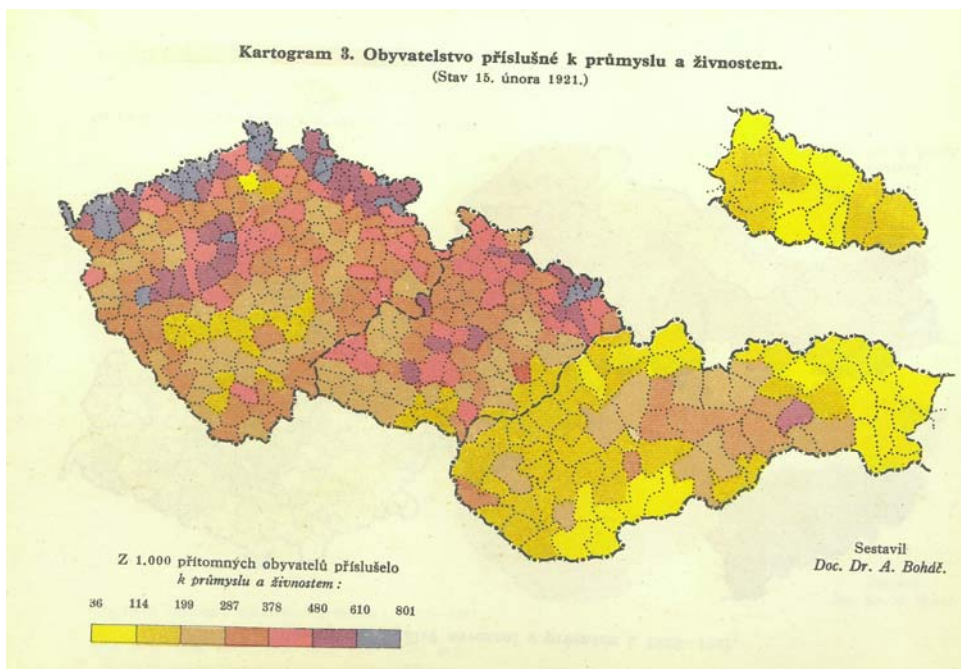
Hlavní příjmovou položkou státního rozpočtu byly daně. Daňové zatížení se oproti předválečnému stavu prudce zvýšilo. Větší problém než samotná daňová sazba představovaly nejrůznější druhy válečných a samosprávných přírůžek k daním. Také v době hospodářské krize daně rostly, čímž docházelo k dalšímu stlačování spotřeby.

Obr. 1 – Hustota obyvatelstva podle sčítání lidu ze dne 15.2. 1921, Statistický přehled republiky Československé, str. 314

Obr. 2 - Počet obyvatel pracujících v zemědělství, Statistický přehled republiky Československé, str. 315

Obr. 3 - Počet obyvatel pracujících v průmyslu, Statistický přehled republiky Československé, str. 316

2.2 ZÁSAHY STÁTU - POZEMKOVÁ REFORMA

Těžiště zemědělské výroby spočívalo na malých a středních závodech do 20 hektarů. Podílely se na celkovém počtu závodů 95% a hospodařily na 64% plochy. Naproti tomu velkostatků nad 50 hektarů bylo pouhé 1% a ty hospodařily na 20 % půdy.

Drobná rolnická hospodářství využívala k práci výhradně rodinných příslušníků. Potahy a stroje si často půjčovala. Střední rolnická hospodářství využívala také rodinných příslušníků, ale v sezóně si najímala námezdní pracovníky. Velkoselská hospodářství plně využívala rodiny, ale velikost podniku si vynucovala trvalé zaměstnání námezdních sil. Zemědělské závody a velkostatky trvale zaměstnávaly námezdní síly ve větším počtu než rodinné příslušníky.

Při vzniku republiky patřilo asi 30 % půdy šlechtě a církvi. V roce 1919 byl vydán záborový zákon, který postihoval velkostatky s výměrou nad 150 hektarů zemědělské půdy nebo 250 veškeré půdy. V roce 1920 pak byl vydán přidělový a náhradový zákon, který upravoval vlastní provádění pozemkové reformy.

Novým nabyvatelům byla půda rozdělena na drobný příděl (0.1–30 hektarů), zbytkový příděl a jiné větší objemy. Na nákupy z fondu pozemkové reformy byly poskytnuty úvěry ve výši přes 3 mld Kč, takže průměrné zadlužení bylo 2500 Kč na 1 hektar. Průměrné ceny 1 hektaru půdy byly 3000 – 5000 Kč. Skoro polovina zabrané půdy byla vrácena původním majitelům. Stát převzal asi 500 000 hektarů převážně lesní půdy. Za pozemkové reformy se vytvořil nový typ progresivního zemědělského podniku, tzv. zbytkový statek. Zpravidla byl vytvořen na nejlepší půdě kolem hospodářských objektů dřívějšího velkostatku. Zatímco velkostatky se orientovaly na rostlinnou výrobu, drobné a střední se specializovaly na živočišnou.

V průběhu pozemkové reformy došlo k výraznému omezení velkostatku ve prospěch zemědělských závodů a rolnických hospodářství.

2.3 ZÁSAHY STÁTU - MĚNOVÁ REFORMA

Hospodářská situace prvních dvou let nového státu byla kritická. Inflační předvýdej papírových peněz měl za následek jejich prudké znehodnocování. V únoru 1919 bylo v oběhu v celém Rakousko-Uhersku už 37,6 miliard korun, což byl patnáctinásobek předválečného stavu.

Situace byla překonávána zavedením řízeného hospodářství. Bylo zřízeno ministerstvo pro zásobování lidu a jeho režimu byl podřízen obchod s moukou, cukrem, lihem, mlékem, tuky, částečně i masem i textilem.

Měnová reforma byla provedena ve dnech 3 a 9. března 1919. Její koncepce, příprava i organizace byla osobním dílem ministra financí Aloise Rašína. Podstata reformy spočívala v tom, že z předložených hotovostí se okolkovala a vrátila do oběhu jen polovina. Druhá polovina byla zadržena a byly na ně vydány jednoprocentní vládní dluhopisy. Plně byly okolkované jen hotovosti státních pokladen a částky potřebné k výplatě mezd. Bylo předloženo za 7,2 miliard korun bankovek, okolkováno a vráceno do oběhu bylo celkem 4,7 miliard korun bankovek. Tak byl osamostatněn peněžní oběh na území Československa.

Rašín včlenil okolkovací akci zároveň do své celkové koncepce nápravy měny, jejíž podstatou mělo být postupné zvyšování kupní síly koruny a její zhodnocování až na předválečnou úroveň. To bylo smyslem restriktce oběživa.

Druhou cestou k této restriktci měla být dávka z majetku. Byla sice provedena až v roce 1920, avšak zároveň s okolkováním byl prováděn soupis majetku, cených papírů a vkladů. Výnos daně se předpokládal být 20 až 25 miliard korun, díky nedostatkům ve vyměřování daně a v jejím inkasu bylo vybráno do konce roku 1937 jen 6,2 miliard korun. Dalším důvodem k dani z majetku bylo kromě posílení měny zdanění majetků nabytých ve válečných letech. Proto měla daň dvě části – samotná daň z majetku a větší dávka z přírůstku jmění (mezi 1.1.1914 a 1.3.1919).

Krátce po měnové reformě se však ukázalo, že restriktce oběživa nepřinesla žádoucí efekt pro snižování cenové hladiny. Hospodářské a sociální problémy nového

státu se projevíly v počátečních rozpočtových deficitech a v tlaku na uvolnění měnové politiky, což začalo působit inflačně. Teprve v roce 1921 nastaly příznivé podmínky pro realizaci koncepce zvyšování kupní síly koruny. Zvolil se však jiný postup než Rašín původně předpokládal a to politikou zvyšování kurzu koruny v zahraničí. Předpokládalo se, že vysoký měnový kurz bude působit přes vývozní ceny deflačně na domácí cenovou hladinu. To se dařilo, což byl v tehdejší inflačně rozvrácené Evropě ojedinělý jev. Tento jev byl ale doprovázen prudkým poklesem exportu, výroby, zaměstnanosti a sociálním napětím, vykoupený devizovými intervencemi, jejichž zdrojem byly i drahé zahraniční úvěry. Negativní projevy nakonec natolik převážily, že vláda na jaře 1925 opustila koncepci deflační politiky. Byla založena Národní banka československá s požadavkem stabilizovat kurz koruny na úroveň posledních dvou let. Přešlo se k politice takzvané měnové stabilizace. Platební bilance se dostala do aktiva, dařilo se snižovat rozpočtový deficit. V následujících letech se dařilo korunu udržovat jako dokonale stabilní, a to jak v pohledu přes její devizový kurz, tak v pohledu přes vnitřní cenovou hladinu. Do rovnováhy se dostalo i hospodaření státního rozpočtu. Dařilo se naplňovat i základní Rašínovu myšlenku o vytvoření zlatého základu československé koruny. Zlaté rezervy v Národní bance se zvyšovaly. Karel Engliš před vytvořením zlatého základu varoval a to především proto, že cena zlata na světových trzích není stálá a je tendence k jejímu zvyšování. I přesto se směr na zavedení zlaté měny prosadil. Stalo se tak opatřením Stálého výboru Národního shromáždění ze 7. listopadu 1929 ve kterém bylo stanoveno, že „Koruna československá (Kč) jako dosavadní jednotka měny Republiky československé jest hodnotou rovna 44,58 miligramu zlata“. Období hospodářské prosperity, finanční rovnováhy a měnové stability však netrvalo dlouho. Světová hospodářská krize let 1929 až 1934 zasáhla tvrdě i Československo. Její průběh byl obdobný jako v ostatních zemích, jejichž měny byly navázány na zlato, neboť vývoj šel nezadržitelně k pádu měn navázaných na zlato. Cena zlata na světových trzích se zvyšovala a jejím projevem bylo zhodnocování peněžních jednotek vázaných svým obsahem na zlato a docházelo k obecnému deflačnímu tlaku

na ceny. Bezprostředním důsledkem byla krize výroby a odbytu, tlak na mzdy, prudký růst nezaměstnanosti, bankroty – prostě všechny průvodní jevy charakteristické pro deflační proces. Mezi léty 1929 a 1934 došlo k poklesu průmyslové výroby o 34% a k poklesu exportu o 65%. Došlo k vysokému nárůstu nezaměstnanosti. Cesty k řešení v té době se navrhovaly dvě:

1. připustit postupné vyrovnání všech hospodářských čísel (cen, mezd, nákladů, daní, úroků) na úroveň vyšší kupní síly koruny. To bylo stanovisko guvernéra Národní banky československé.
2. devalvovat korunu snížením jejího zlatého obsahu a tedy jít podobnou cestou ke které se rozhodli v okolních zemích. Představitelem tohoto názoru byl Karel Engliš.

Nakonec byla koruna devalvována a zlatý obsah byl snížen o jednu šestinu. Cenová hladina se devalvací jen nepatrně zvýšila, ceny dovážených výrobků zůstaly vůbec beze změny. Průběh krize se odrazil velmi zřetelně i v narušení rovnováhy veřejných financí. Vznikly rozpočtové deficity a bylo nutno přijímat vysoké vládní úvěry. Po překonání krize a po devalvačních opatřeních se vnitřní cenová hladina i kurz koruny opět stabilizovaly. Toto stabilní období bylo relativně krátké a před druhou světovou válkou bylo nutné provést řadu finančně náročných prací, které zadlužovaly státní pokladnu (opevnění státu, vyzbrojení armády).

Devalvací koruny předcházely sociální boje. Deflace znamenala pro zaměstnance především zápas o mzdy, kdy docházelo k jejich snižování. Rok 1921 předznamenala řada stávek (v kovoprůmyslu, v hornickém sektoru). Stávky samy o sobě znamenaly obrovský úspěch komunistů.

2 SOCIÁLNÍ PÉČE STÁTU PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU

Co se týče **chudinského zákona** před rokem 1918 bylo dáno v Čechách, na Moravě a Slezsku právo na nerušený pobyt a nárok na chudinské opatření podle §1 domovského zákona z roku 1863. Uherský zákon platný na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině o nároku nemluvil a stanovil jen povinnost obce pečovat o chudé.

Péče o mládež byla součástí chudinského zákona. Z nedostatečnosti veřejné správy se vyvinula v Čechách i na Moravě dobrovolná péče o mládež. Na Slovensku až kolem roku 1918, kdy péči převzala částečně organizace Československého Červeného kříže.

Mohutný rozmach průmyslu v Rakousku, který nastal po hluboké krizi a depresi z let 1873 – 1879, vyvolal obrovský nárůst dělnictva a jeho koncentraci ve velkých továrnách. Součástí vybavení velkých závodů výjimečně tvořily závodní jídelny, ordinace závodních lékařů, systémy vlastních prodejen, útulky pro děti zaměstnanců a některá další zařízení (viz. kapitola 6.1 a 6.2).

Od roku 1887 existovalo v Rakousku-Uhersku **úrazové pojištění**, kterému podléhali dělníci a zřizenci v továrnách, dolech, hutích, lomech a na stavbách. Roku 1888 vyšel v platnost zákon o pojištění nemocenském, který rozšiřoval okruh pojištěnců i na dělníky a úředníky spadající pod živnostenský nebo jinak po živnostensku provozovaný řád. Roku 1891 bylo uzákoněno **nemocenské pojištění**. Starobní pojištění ustanoveno nebylo.

3 SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU PŘED HOSPODÁŘSKOU KRIZÍ

Sociální politika státu vycházela z často protichůdných zájmů jednotlivých skupin. Spor trval mezi představiteli užšího a širšího pojetí sociální politiky. Představitelé užšího pojetí viděli hlavní úsilí o pozvednutí tříd žijících v nejtěžších životních podmínkách. Stát měl usilovat o to, aby se potíraly závady v rozdělování. Představitelé širšího pojetí navrhovali, aby spolu s opatřeními, směřujícími k přerozdělení národního důchodu ve prospěch postižených osob, zahrnovala sociální politika i další oblasti.

Karel Engliš definoval sociální politiku jako praktické snažení, aby „společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji“. Za ideální považoval společnost, „... která zachovávajíc a hospodárně rozmnožujíc své energie, co nejrychleji, ale trvale plní svůj úkol prohlubovat a zintenzivňovat život co možná všech svých členů směrem k ideálu člověka zdravého, vzdělaného a umraveného.“

Jádro sociální politiky spatřoval v úpravě existujícího společenského zřízení, jež by přispělo k vypěstování uvedeného ideálu člověka. Sociální politika měla být činnost zaměřená na celé vrstvy a ne na jednotlivce. Sociální politika byla pro něj především nivelační politikou, jež měla vyrovnávat společenské nerovnosti. Engliš věnoval pozornost i dělnickému sociálnímu pojištění, v němž dával přednost nucenému pojištění. Englišova koncepce tvořila součást programu nové vlády, i když do popředí se dostávala spíše práce Mackova.

Josef Macek prosazoval pojmání sociální politiky ne jako nástroje spravedlivého přerozdělování výtěžku práce, ale především ve změně výroby.

Typickým projevem sociální politiky mezi dvěma válkami byla součinnost státní a dobrovolné sociální péče, s níž stát počítal a na některé dobrovolné organizace přímo převáděl úkoly veřejné správy. Dobrovolné spolky zřizovaly a udržovaly četné odborné ústavy. Příkladem je např. Společnost Československého Červeného kříže, působící v oboru sociálně zdravotním, dále Masarykova liga proti tuberkulóze, spolky zajišťující péči o slepé, hluchoněmé, zmrzačené. Tato činnosti přinášela státu značné výhody. Mnoho sociální činnosti, k níž by stát musel mít vlastní aparát, zajišťovaly tyto dobrovolnické organizace. To také umožnilo, aby výdaje státu do sociální sféry zůstaly i nadále nízké. Podíl výdajů na sociální činnosti činil v roce 1930 4,2 % národního důchodu (nejvyšší podíl byl v Německu 14,2 %).

Činnost ministerstva sociální péče vycházela ze zákona přijatého dne 2.11.1918, kterým se zřizovaly nejvyšší státní úřady. Vedením ministerstva byl pověřen Dr. Lew Winter. Zpočátku mělo ministerstvo 3 obory:

1. Péče o mládež
2. Péče o invalidy, péče bytová a družstevnictví
3. Ochrana dělnictva, zprostředkování práce, živnostenská inspekce a sociální pojištění.

Do souboru opatření spadalo zvláště **chudinství**, které zahrnovalo opatřování nejnutnější výživy, přístřeší, šatstva a péče léčebná. Veřejná chudinská péče byla i po roce 1918 součástí domovského práva. V roce 1921 bylo podporováno 181 145

osob všemi 15 208 obcemi v Československé republice, které vedly samostatně domovskou správu. Z celkového nákladu 63,4 mil. Kč připadalo na jednu podporovanou osobu 349 Kč nákladu ročně. Z toho administrativní náklady činily 16 %.

Podstatnou částí byla **péče o mládež**. Zemské a okresní organizace péče o mládež byly vlastně polooficiálními orgány státu. Například zákonem č. 256/1921 Sb. a vládním nařízením č. 29/1930 převzaly dozor nad dětmi v cizí péči a nad nemanželskými dětmi. Podle zákona o trestním soudnictví č. 48/1931 Sb. byly pomocnými soudními činiteli v trestním soudnictví nad mládeží.

Rostoucí a stále významnější část tvořila problematika **invalidního a starobního pojištění**, kam vedle veřejnoprávního opatření a zaopatřovacích požitků státních zaměstnanců spadalo i penzijní pojištění soukromých zaměstnanců, hornické pojištění a od roku 1926 i dělnické pojištění invalidní a starobní. Dělnické pojištění bylo sice budováno na základě zájmové samosprávy, ale od počátku bylo státem upravováno a kontrolováno. Širokou a v mnoha směrech novou oblastí sociální politiky státu byla **ochrana dělnictva** (úprava pracovní doby, práce žen a dětí, noční práce, ochrana zdraví, ochrana mzdy, úprava poměrů domácí práce), dále **nemocenské a úrazové pojištění, zprostředkování práce a ochrana domácího trhu**. Větší pozornosti byla věnována i zmírnění důsledků **nezaměstnanosti**. Další oblastí byla **ochrana nájemníků, ochrana spotřebitelů** a mezi další patřila i **vystěhovalecká politika** státu.

Prvními zákonnými opatřeními v souboru **úrazového pojištění** po roce 1918 byl řešen převod pojistných závodů na československé nositele pojištění, jimiž byly pro České země Úrazové pojišťovny dělnické v Praze a v Brně a pro Slovensko v Bratislavě. Jinak platily po říjnu v podstatě původní zákony. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byli proti následkům úrazu pojištění v podstatě všichni dělníci a úředníci zaměstnaní v továrnách a hutích, dolech na nerosty nevyhrazené, v loděnicích a lomech, v podnicích horních a ve kterých se prováděly stavební práce, v některých podnicích lesnických a polních a v podnicích železničních, na hloubení

řek, které provozovaly čištění ulic a budov, ve skladech, v živnostenských podnicích kominíků, kameníků, studnařů a výrobců železných konstrukcí. Na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině bylo vyjmenováno 26 podniků, závodů a prací.

Příspěvky úrazového pojištění platili podnikatelé podle pracovního výdělku pojištěnců až do maximálního ročního výdělku 12 000 Kč. Pojistné se vyměřovalo podle sazby, vypočtené pro každé nebezpečenské procento na každou korunu výdělku. Důchod činil při úplné neschopnosti k výdělku a na dobu jejího trvání 2/3 ročního pracovního výdělku, při částečné nezpůsobilosti k výdělku zlomek plného důchodu.

V roce 1930 bylo v dělnickém úrazovém pojištění vypláceno 128 420 důchodů, v roce 1937 celkem 159 886 důchodů.

Samotná agenda **válečných poškozenců** byla dána již tím, že v roce 1918 bylo ve státě napočteno 210 000 válečných invalidů a 380 000 pozůstalých po padlých. Penze poskytované invalidním vojínům byly velmi nízké, třebaže k nim byly podle zákona č. 119/1918 poskytovány příplatky. Požitky válečných poškozenců byly poprvé upraveny zákonem č. 39/1930 Sb. Po jeho úpravě byly základní sazby pro výpočet částečného invalidního důchodu odstupňovány podle procenta ztráty výdělečné schopnosti: pro invalidy od 20 do 40 % zůstal původní základní důchod 1800 Kč ročně, pro invalidy od 84 % činil základní důchod 2400 Kč, pro invalidy s hranicí 85 % a vyšší činil plný invalidní důchod 4800 Kč ročně. Ke každému důchodu příslušel 50 % drahotní příplatek a 10 % příplatek za každé nezaopatřené dítě a na manželku. Sirotčí důchod včetně drahotního příplatku činil pro jedno osiřelé dítě 600 Kč ročně.

Základy **nemocenského pojištění** byly položeny zákonem č. 33/1888. Po vzniku samostatného státu novely zákona rozšířily okruh osob podléhajících nemocenskému pojištění, zlepšily peněžní i naturální dávky a zavedly nové dávky rodinného pojištění. Zhoršení přinesla novela č. 221/1924 Sb., vyhlášená vládním nařízením č. 112/1934 Sb. Podle zákona byl nemocensky pojištěn každý, kdo vykonával práci nebo služby na základě smlouveného pracovního poměru (služebního

nebo učňovského). Pojištění podléhali také domácí dělníci. Existovalo 6 různých druhů nemocenských pojišťoven: okresní, zemědělské, závodní, společenstevní, spolkové a zapsané pomocné. Nemocenské se poskytovalo podle zařazení do 10 mzdových tříd ve výši 2,7 Kč, 5 Kč, 7,5 Kč, 10 Kč, 13 Kč, 16 Kč, 18 Kč, 20 Kč, 22 Kč a 24 Kč denně. Od druhé novely byla výše nemocenského pojištění závislá též na výši sazeb pojistného, platného pro tu danou nemocenskou pojišťovnu. U nemocenských pojišťoven, které vyměřovaly pojistné vyšší než 5 % (u zemědělských nemocenských pojišťoven vyšší než 4,8 %) činily po dobu prvních 14 dní denní nemocenské dávky tyto částky: 2,5 Kč, 4 Kč, 6 Kč, 8 Kč, 10 Kč, 12 Kč, 13,5 Kč, 15 Kč, 16,5 Kč, 18 Kč. Patnáctým dnem se nemocenské zvyšovalo. U nemocenských pojišťoven, které vyměřovaly pojištění vyšší než 5,5 %, prodlužovala se doba výplaty zkráceného nemocenského na 90 dnů. Nemocenské se neposkytovalo od prvního dne pracovní neschopnosti, ale až po uplynutí třídenní, tzv. karenční lhůty. Délka, po kterou se nemocenské poskytovalo byla omezena na dobu 365 dnů.

Odlišně bylo přístupováno k **státním a veřejným zaměstnancům**. Obdobných způsobem jako státním zaměstnancům byly zaručeny penzijní nároky i zaměstnancům v tzv. regulovaném soukromoprávním poměru (např. zaměstnanci státních drah, pošty, tabákové režie, státních lesů a statků apod.).

Státní nebo veřejný zaměstnanec, který byl dán do výslužby (na vlastní žádost či z moci úřední) měl nárok na tzv. odpočivné platy, tj. buď na výslužné, byl-li ve službě alespoň 10 let, nebo na odbytné, pokud délka služby nedosáhla 10 let. Zaopatřovací platy získávali pozůstalí ve formě vdovské penze, zaopatřovacího platu družky, odbytného vdově, příspěvku na výchovu dětí, sirotčí penze a úmrtného. Vdovská penze činila 2/3 nároku nebo penze manžela. Celkově zajišťovalo penzijní zaopatření státních a veřejných zaměstnanců odpočivné platy, které se nejvíce blížily poslední dosažené mzdě.

Z řady zákonů vydaných po roce 1918 týkajících se **penzijního pojištění soukromých zaměstnanců** byl nejvýznamnější zákon č. 26/1929 Sb., který přinesl

podstatné změny, pokud jde o věcný rozsah pojištění, podmínky nároku a výši dávek. Zákon č. 117/1934 Sb. zrušil bezpodmínečný starobní důchod v 65 letech u mužů a 60 letech u žen. Byl zaveden nový druh důchodu, tzv. důchod sociální, který se přiznával mužům v 56 letech a ženám v 54 letech, jestliže byli alespoň rok bez zaměstnání a platili nejméně 10 let pojištění. Pojištění soukromých zaměstnanců bylo sice v průměru asi o 30 % nižší než penzijní zaopatření státních a veřejných zaměstnanců, ale proti dělnickému zajišťovalo značné výhody. Z penzijního pojištění bylo v roce 1930 vypláceno celkem 45 366 důchodů. V roce 1937 to bylo 93 433 důchodů.

Dne 10.6. 1925 byl přijat zákon č. 148 o **pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících**. Důvodová zpráva předpokládala, že pojištění bude podléhat asi 1 173 000 osob. Nároky na dávky měly vzniknout uplynutím čekací doby, jež měla být 36 příspěvkových měsíců. Invalidní důchod se měl skládat ze základní částky 500 Kč a zvyšovacích částek 3,2 Kč za každý příspěvkový měsíc. Roční příspěvek státu měl činit 500 Kč. Starobní důchod měl příslušet pojištěnci při dosažení 65 let. Skládal se z týchž částí jako invalidní důchod, maximum bylo vypočteno na 2804 Kč. Zákon však nenabyl účinnosti.

Prvořadou otázkou se stala péče o nezaměstnané, jejichž počet s pomalým přechodem válečné výroby na mírovou rychle narůstal. Proto byl přijat zákon z 10.12.1918 o podporách v nezaměstnanosti. Zákon zavedl přímé státní podpory v nezaměstnanosti a nepřímé, které vyplácel zaměstnavatel, pokud se nechtěl rozejít se svými dělníky. Stát podpory podniků z 85 – 90 % refundoval. Od počátku bylo nedostatkem podpůrné činnosti státu, že z nároku na podporu v nezaměstnanosti byly vyloučeni zemědělní dělníci, lesní dělníci a sezónní pracovníci. Platnost zákona byla v roce 1919 prodloužena, ale současně byl již uplatněn požadavek, aby státní správa nařizovala obcím a okresním silničním úřadům zahájit hned ve veřejném zájmu práce pro větší počet nezaměstnaných osob. Stát měl přispívat na osobu, nejvýše však 6 Kč denně. Šlo již o prosazování tzv. produktivní péče, jež se později staly jednou z nejkritizovanějších oblastí sociální politiky státu. Podle zákona z roku 1918 získala

státní podpory asi polovina nezaměstnaných a jejich výše byla na úrovni almužnictví. V únoru 1919 přispíval stát 266 776 osobám (z celkového počtu 1 707 000 zaměstnaných průmyslových dělníků), v roce 1920 96 477 osobám. Od roku 1923 počet podporovaných dále vzrůstal.

Gentský systém, který byl ve své podstatě v zákonech o podpoře v nezaměstnanosti uplatňován, se ukázal jako nedostatečný. Stát vyplácel příspěvky jen k podpoře poskytované odborovou organizací. Nezaměstnaný mohl uplatnit nárok na podporu pouze v případě 6 měsíčního členství v organizaci. Nejdelší doba vyplácení příspěvku činila 4 měsíce.

Existovaly sice zprostředkovatelné práce, ty ale mohli v době krize nezaměstnané pouze registrovat, nebyly schopny jim zajistit práci.

Velkého významu nabylo uzákonění 8 hodinové **pracovní doby** zákonem č.91 Sb. z 19.12.1918. Spolu s 8 hodinovým omezením byly přijaty i hygienické opatření a opatření na ochranu práce. Zákon dále stanovil, že zaměstnancům musí být poskytnuta nejméně 32 hodinová nerušená pracovní přestávka, jež musela připadnout na neděli, pokud to nenarušovalo výrobu. Zákon dále reguloval noční směny, kdy stanovil, že směny od 22 do 5 hodin jsou dovoleny pouze v podnicích s nepřetržitým provozem, v nichž se z technických důvodů nesměla výroba zastavit. Pracovní doba byla stanovena i pro pomocnice v domácnosti a pro čeled', a to 12 hodinový pracovní klid během 24 hodin.

Další oblastí sociální politiky bylo přijetí zákona o **revírních a závodních radách** (viz. kapitola 2.4) a zákon o účasti zaměstnanců na správě dolů a ochraně jejich podílu na čistém zisku. Šlo o rozšíření ochrany zaměstnanců. Zákon stanovil, že 10 % z vykázaného čistého zisku bude odvedeno zaměstnancům, ale prostředků bylo využíváno k obecným sociálním a zdravotním účelům. Zákonem z roku 1921 č.330 Sb. byly naopak pravomoce závodních výborů omezeny a zesílila pravomoc podnikatelů. Závodní výbory byly koncipovány jako nástroj spolupráce mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Měli spolupracovat při udržování kázně a pořádku, dozírat na zachování mzdových a pracovních smluv.

Spolu s uzákoněním ochranných smluv dělnictva úzce souvisí i složení výroby v Čechách. V Československu vzniklo do roku 1930 jen 124 závodů, které zaměstnávaly více jak 1000 zaměstnanců (celkově kolem 268 936 ekonomicky aktivních osob). Naproti tomu v řemeslnických závodech o 1-5 zaměstnancích pracovalo 600 725 činných osob, v závodech o velikosti 6-20 osob pracovalo 265 273 osob a v malých podnicích do počtu 50 zaměstnanců kolem 225 214 osob. Právě v těchto malých závodech byly hlášeny nejčastější přestupky a porušování pracovních předpisů. Běžným jevem zde bylo mzdové znevýhodnění žen. Nedodržování zákona o pracovní době, o placené dovolené a o hlášení výdělků pro odvod nemocenského byly na denním pořádku. Živnostenská společenstva byla také v sociální oblasti nejkonzervativnějšími organizacemi. Byla přesvědčena, že uplatňováním sociálních opatření je poškozován jejich stav.

Co se týče **zaměstnanců v zemědělství**, byla jejich sociální ochrana zřejmě na nejnižší úrovni. Po válce došlo také k pronikavému odchodu zemědělského obyvatelstva do měst (především námezdníci). Průměrný úbytek mezi lety 1921 – 1930 činil 13, 6 %. Odcházeli do měst za prací do továren, kde existovala vidina lépe placené tovární práce a i dalších výhod. V zemědělství bylo v té době stále běžné naturální odměňování, které však stále nedosahovalo mezd v průmyslu. Docházelo často k najímání sezóních dělníků, kteří byli především slovenského původu. Týdenní mzda čeledína činila 60 Kč. Pro srovnání týdenní mzda pomocného dělníka byla kolem 160 Kč.

Kromě uzákonění pracovní doby poskytovaly podniky zaměstnancům placenou **dovolenou**. Zpravidla se jednalo o 4 pracovní dny, výjimečně 6. Toto bylo uzákoněno v kolektivních smlouvách. Během hospodářské krize byla většina smluv stejně zrušena. Změna přišla až po roce 1925 se zákonem 67 Sb., kdy při jednoročním nepřetržitém zaměstnání vznikl nárok na placenou dovolenou 6 dnů. Po 10 letech práce na 7 dnů a po 15 letech na 8 dnů v roce. Toto se samozřejmě netýkalo zemědělského dělnictva, na rozdíl od úředníků, jejichž dovolená

se pohybovala dle služebního zařazení a délky pracovního poměru mezi 2 – 5 týdny v roce.

Ve 20. letech se zvětšovala účast státu na řízení a kontrole sociálně pojišťovacích ústavů. Větší význam mělo zahrnutí zemědělských dělníků do nemocenského pojištění a prodloužení doby pro výplatu nemocenského z 26 na 39 týdnů. V mateřství se poskytovala podpora ve výši nemocenského 6 týdnů před a po porodu. Z věcných dávek nemocenského pojištění byla poskytována bezplatná lékařská péče v nemocnici a při porodu. Zákon upravoval mzdové třídy a nově stanovil pojišťovací dávky. Celkový počet pojištěnců v té době činil 2 494 018 (počet výdělečně činných v roce 1921 činil 5 022 818) v různých pojišťovnách. Výše dávek ale neodpovídala nárůstu cen potravin.

Velké pozornosti státní správy se dostalo **starobnímu a invalidnímu pojištění dělnictva**, jehož zavedení se mělo stát důkazem o sociálním charakteru Československé republiky. Všechny politické strany zahrnuly požadavek sociálního pojištění dělnictva do svých programů. Zavedení sociálního pojištění dělnictva naráželo na velký odpor organizací průmyslníků, obchodníků. Úředníci se bránily i slučování sociálního pojištění manuálního dělnictva v jedné linii a na jednom základě za stejných podmínek se sociálním pojištěním duševních pracovníků. Některé velké závody měly nejen vlastní penzijní fond úředníků, ale i penzijní fond dělníků, jehož účelem bylo pojišťovat starobní, invalidní, vdovské a sirotčí důchody (Škodovy závody v Plzni). Zákon o starobním pojištění dělníků byl schválen 19.9.1924. Zákon č. 221 Sb. byl jednou z nejvýznamnějších sociálních reforem československého zákonodárství mezi světovými válkami a byl srovnatelný s obdobnými zákony v okolních evropských zemích. Šlo o mimořádně levné pojištění, jehož matematický výpočet přenesl velkou část břemene z tehdejší generace na generaci budoucí. Na rozdíl od nemocenského pojištění, kde byli zaměstnanci zařazeni podle výše výdělku do 10 mzdových tříd, existovaly ve starobním a invalidním pojištění pouze 4 mzdové třídy. Byl propočítán tak, aby kladl co nejnižší nároky na příspěvky zaměstnavatelů a na státní rozpočet. Nejvyšší bylo penzijní zaopatření státních a veřejných

zaměstnanců, na druhém místě bylo pojištění soukromých zaměstnanců a na nejnižší úrovni zůstalo sociální pojištění dělnictva.

Okruh osob podléhající starobnímu a invalidnímu pojištění byl v podstatě stejný jako okruh osob podléhající nemocenského pojištění. Rozdíl byl v tom, že z invalidního a starobního pojištění byly vyňaty osoby, které spadaly pod jiné druhy pojištění (veřejní zaměstnanci, horníci, soukromí zaměstnanci v tzv. vyšších službách), dále osoby, které dosud nepřekročily 16. rok svého věku nebo které teprve po 60. roce života uzavřely poprvé pojištění. Posle novely č. 112/1934 Sb. podléhaly pak pojištění ze zemědělských zaměstnanců pouze deputátníci, hospodářská čeleď a stálí zemědělství pracovníci na denní plat, kteří byli odkázáni svou výživou na tento plat a byli zaměstnáni u téhož zaměstnavatele alespoň 3 měsíce nejméně 16 dnů v měsíci.

V roce 1930 bylo v dělnickém důchodovém pojištění zahrnuto 2,3 mil. osob, v letech světové krize jejich počet klesl až na 1,7 mil. (v roce 1934). V roce 1937 počet opět stoup na 2,1 mil. dělníků, kteří představovali 69 % z celkového počtu důchodově pojištěných zaměstnanců v Československu.

Zákon o starobním pojištění byl novelizován v roce 1928, kde byla nejnižší mzdová třída rozdělena na dvě. Nejnižší platová třída měla tak nízký předpis pojišťovacích příspěvků, že byla pro pojišťovny hluboce pasivní. Nepříznivé důsledky tohoto řešení se projeví za velké hospodářské krize, kdy masový přechod dělníků do nižších platových tříd a zvyšující se počet zaměstnanců, kteří žádali invalidní důchod ukázaly, že systém sociálního zabezpečení zaměstnanců založený na principu ekvivalence vydání a příjmů pojišťoven je nedostatečnou zárukou sociálních jistot.

Po válce vlády považovaly **ochranu nájemníků** za dědictví válečné minulosti a přítěž, která překáží rozvoji soukromého stavebního ruchu. Zákonná opatření se týkala pronajímání bytů a ponechávala stranou skutečný stav bydlení. Sociologické studie poukazovaly na rostoucí neutěšené bytové podmínky velkých měst. O nízké úrovni bydlení svědčí následující čísla: ve městech nad 20 000 obyvatel celkem 86 %

bytů bylo bez příslušenství. Celkem 22.6 % bytů mělo jedinou obytnou místnost a 40.8 % tvořili byty o kuchyni a pokoji (sčítání obyvatel z roku 1930). Koupelna se vyskytovala jen u 18 % bytů. Vodovod s pitnou vodou mělo 182 671 bytů z celkového počtu 596 479. Ústřední topení mělo jen 2 % bytů.

Po roce 1923 došlo k rozmachu stavební výstavby. Do roku 1928 bylo dostaveno více než 100 000 nových bytů. Velké závody začaly stavět podnikové byty a stát jim přispíval na jejich výstavbu. Nedostatek bytů byl v mnoha místech kritický. Když byla uskutečněna za přispění státu v 16 osadách severozápadních Čech výstavba domků pro horníky, připadali v úvahu jen uchazeči, kteří bydleli v podnájmu s více rodinami v jedné místnosti. Značná bytová nouze byla v Praze, kde téměř ¼ bytů byla tvořena nezdravými živnostenskými byty umístěnými často ve sklepích a podkrovích.

Stavitelé poukazovali na nepoměr mezi trvajícím nízkým nájemným ve starých domech a stoupajícími náklady na údržbu a novou výstavbu. Zákonem č.275 z roku 1920 bylo dovoleno zvýšit nájemné o 20 %. Zákonem č. 130 Sb. z roku 1922 bylo dovoleno zvýšit nájemné o 40 % u bytů s dvěma pokoji a kuchyní, u bytů větších o 60 %. Následovala série zákonů z let 1925, 1926, které dovolovaly další sérii zdražení. Zákon připravovaný na rok 1928 měl připustit zvýšení nájemného až o 350 %. Proti tomu se ale zvedla vlna odporu, ale vzestupný trend již nebyl zastaven. Zákonem č. 44 bylo nakonec dovoleno zvednout nájemná bytů pronajatých před 1.5.1924 o 70, 90 a 110%.

Nedostatek malých bytů trval po celé období 20. let. Při nedostatku malých bytů dělili stavební podnikatelé byty na jednotlivé místnosti a pronajímali je samostatně. Z provizorních řešení vznikal trvalý stav, který byl v dělnických čtvrtích měst běžný.

Vždy se striktně odlišovaly byty úřednické a dělnické. Opatření upevňovala rozdíly ve společnosti.

4 SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU V DOBĚ VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

5.1 PŘÍČINY A NÁSLEDKY VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Přes veškerou průmyslovou vyspělost byla Československá ekonomika závislá na dovozu. Průmyslu se nedostávaly suroviny a vedle surovin se musela dovážet i část potravin jako obilí, maso a tuky.

Největším obchodním partnerem Československa bylo Německo (27 % vývozu), poté Rakousko 14.5 %, Maďarsko 6.1 %, Jugoslávie 4.4 %, Polsko 3.9 % a Rumunsko 3.8 %. Od poloviny 20. let se začala situace ve vývozu komplikovat. Nepříznivě se projevila deflace, která začala české zboží zdražovat. Naproti tomu německý průmysl pomocí amerických a anglických investičních půjček rozšiřoval a modernizoval svoji výrobu. V modernizovaných závodech hromadně vyráběné německé zboží bylo levnější a vytlačovalo československé zboží z jeho tradičních trhů. Československo reagovala zvýšenou obchodní aktivitou s USA. Její podíl dosáhl v roce 1929 6.3 %. Velmi důležitou pro celou ekonomiku byla změna poptávky na světových trzích. Poválečná obnova zvyšovala poptávku po strojích a strojním vybavení, zatímco zájem o spotřební zboží klesal. Československo ale vyváželo hlavně spotřební zboží z bylo tímto poklesem postiženo. Na prvním místě vývozu stál textil (35 %). Jistý přelom znamenal expanzní vývoj obuvi. V letech 1924 – 1929 se vývoz obuvi téměř zosminásobil. Stoupal i vývoz keramiky a skla. V roce 1924 se stalo Československo největším exportérem skla na světě.

Vedle spotřebního zboží byly po celá 20. léta opěrným bodem průmyslu vývoz potravinářského zboží (cukr, chmel, sladovnický ječmen a slad). Jako největší exportér řepného cukru na světě těžil stát po celá 20. léta z příznivých cen cukru na světových trzích. Od roku 1926 byl však vývoz cukru vystaven silící konkurenci levného třtinového cukru z Kuby a Jávy a ceny cukru na světových trzích prudce klesaly. Vyváželo se poměrně málo strojírenských výrobků. V letech 1924 – 1926 představoval vývoz 646 mil. Kč a dovoz 865 mil. Kč, v následujících letech se však poměr zhoršil na 822 mil. x 1440 mil. Kč.

Vedle exportu druhým hlavním problémem nového státu bylo vytvoření jednotného ekonomického celku ze dvou po celé tisíciletí samostatně a odlišně se vyvíjejících oblastí. Oblasti se nacházely (jak již bylo popsáno dříve) na velmi rozdílném stupni hospodářského vývoje.

Rychle pokračující poválečná obnova byla narušena poválečnou hospodářskou krizí, která u nás vrcholila trochu opožděně, v roce 1923. Její účinky se zvláště v zahraničním obchodě proplétaly s účinky deflace. Nejvíce postihly železářství, textilní průmysl, výrobu hospodářských strojů a lihovarnictví. V zemědělství se v podstatě neprojevila. Rychlé překonání krize usnadnilo vojenské obsazení Porúří francouzským vojskem, které dočasně vyřadilo z mezinárodních trhů Německo. Plynulý hospodářský vzestup přerušila v roce 1926 mezikrise, projevující se poklesem průmyslové výroby o 4 %. Vyvolal ji opětovný nástup Německa na světové trhy. Mezikrizi se podařilo překonat rozvinutím investiční činnosti a hledáním nových odbytišť. Léta 1927 – 1929 charakterizovala významná konjunktura. Jejím projevem byl vzestup národního důchodu Československa ze 47,3 mld. v roce 1924 na 67 mld. V roce 1929. Některé tradiční výroby nedosáhly ani předválečné produkce, naproti tomu se výrazně rozšířila výroba konfekce a obuvnictví. V zemědělství stoupla produkce z 1 ha o 28 %. Zvýšila se hlavně výroba vepřového masa a mléka.

Hospodářská konjunktura se projevila i v nezaměstnanosti. Přestože racionalizace a modernizace uvolňovala stále větší počty pracovníků, stačilo je rozšiřování výroby pohlcovat.

Základem modernizace byla ve 20. letech změna hnací energie a hnacích systémů. Parní turbína a elektrické motory zatlačily zastaralý parní stroj. Elektřina umožnila zavádět při výměně starých technických zařízení nové výkonné stroje a poloautomaty. V několika závodech se již uplatnily výrobní linky (Baťa, mladoboleslavská Škodovka, Pragovka). Roku 1928 mělo elektřinu již 37 % obyvatel a elektrifikace dále pokračovala.

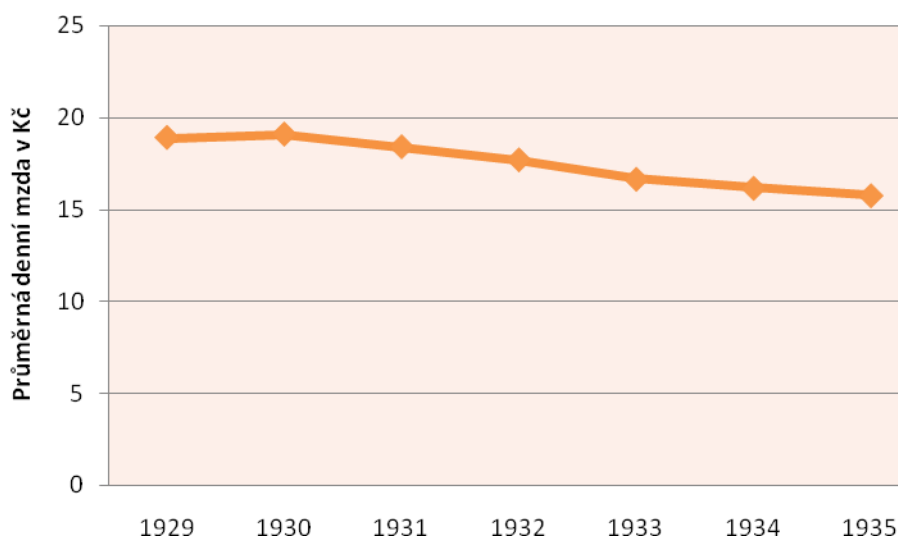
Vedle elektřiny byly dalším nositelem technických změn výbušné motory, které nacházely hromadné uplatnění i v dopravě a zemědělství. Od roku 1925 nastal prudký rozmach domácí automobilové výroby. Jen v Pragovce se v roce 1925 zvýšila výroba 2x. Postupně se začaly vozy značek Praga, Škoda, Tatra vyvážet i do ciziny. V zemědělství se začaly objevovat první traktory.

V první polovině roku 1929 vrcholila konjunktura v českých zemích. Kulminovala investiční činnost, podniky modernizovaly svůj strojový park, rozšiřovaly výrobní kapacity. Již se ale začaly objevovat první příznaky oslabení hospodářského růstu. Začaly potíže při vývozu textilu, cukru a sladu. Řepařská a obilní krize vypukla na podzim 1928 a vedla k prudkému snížení cen cukrové řepy a obilí. Pokles cen vedl ke snížení příjmů zemědělců a menší rentabilitě výroby. V létě ustal i vzestup průmyslové výroby spojený se snížením koupěschopnosti zemědělského obyvatelstva a obtížemi při exportu. Na konci října 1929 došlo ke krachu na newyorské burze. Samotným krachem a stahováním amerického kapitálu bylo Československo postiženo jen málo. Krize u nás byla výsledkem vlastního vývoje a ne pouhým důsledkem krachu. Tvořila však nedílnou součást světové krize.

5.2 SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU

I ve světovém měřítku byla krize 1929 -1933 krizí nejhlubší a nejničivější v celých dějinách. Objem světové průmyslové výroby se zmenšil v době vrcholu krize o 37 % proti roku 1921. V Československu se objem průmyslové výroby snížil oproti roku 1929 o 40 %. Nepříznivě působila zejména zaostalá struktura průmyslové výroby, orientace vývozu na méně perspektivní výrobky.

V roce 1935 poklesla průměrná denní mzda dělníků na 83.3 – 85 % mzdy z roku 1929. Mzdy klesaly i v době, kdy byl již překonán nejhlubší bod krize. Obrat k lepšímu nastal až v roce 1936.

Obr. 4 – Vývoj průměrné denní mzdy v Kč, Deyl, Z., str. 129

Vývoj platu úřednictva byl úplně analogický mzdovému vývoji dělnictva. Krizí byla postižena nejvíce malá a střední rolnická hospodářství. Ke konci krize vzrostlo zadlužení zemědělských závodů na 32 miliard korun. Zemědělské podniky nebyly schopny zaplatit pracovní síly a zvětšil se podíl naturálního odměňování.

Zákonem č. 74 z roku 1930 byl zvýšen příspěvek k podpoře v nezaměstnanosti na trojnásobek. Státní příspěvek byl zvýšen na 18 Kč denně a podpůrná činnost prodloužena na 26 týdnů. Dále bylo zavedeno zvláštní opatření pro nezaměstnané v nejvíce postižených oborech – zde mohlo následovat prodloužení až o 13 dalších týdnů. Dále bylo určeno, že ministr sociální péče může z prostředků k čelení nezaměstnanosti podporovat tzv. nouzové práce a nezaměstnaný je musí přijmout.

Situace nezaměstnaných, kteří nebyli členy žádné odborové organizace a nemohli tudíž uplatňovat nárok na státní příspěvek, se stala v roce 1930 natolik alarmující, že okresní úřady a obce byly nuceny organizovat pomocné akce, zejména v místech s velkou koncentrací dělnictva. Již v roce 1930 byla vláda nucena volit

nouzové celostátní řešení ve formě tzv. Státní stravovací akce. Okresům se přidělovala s ohledem na počet nezaměstnaných určitá finanční částka na osobu a den na poukázky na potraviny. Na stravovací akci uvolnil stát v roce 1930 10 mil. Kč, v roce 1931 12 mil. a v roce 1932 více jak 225 mil. Kč. Souběžně probíhala i mléčná akce, která přidělovala dětem nezaměstnaných půl litru mléka denně. Nejčastější formou pomoci státu byly přiděly uhlí, brambor, chleba apod.

Jednotlivé systémy sociálního pojištění měly velké finanční problémy již před krizí. Také většina nemocenských pojišťoven vykazovala od roku 1927 velké schodky. Pojišťovny volily úsporná opatření. Především omezily dávky, které nemusely podle zákona vyplácet.

Po roce 1931 se výdaje obcí na chudinství mnohonásobně zvětšily díky tomu, že do obecní péče o chudé byly započteny i příspěvky na státní sociální podpory. Výdaje obcí činily v roce 1931 217,7 mil. Kč. Celkové náklady na veřejnou péči, reprezentovanou státem, zeměmi, okresy a obcemi činily v roce 1931 499,7 mil. Kč. Soukromá péče obnášela 196,3 mil. Kč a tvořila 15,7 % z celkových nákladů na chudinskou a humanitární péči.

5 NÁZORY NA SOCIÁLNÍ POLITIKU VVÝZNAMNÝCH OSOBNOSTÍ PRVNÍ REPUBLIKY

6.1 ALOIS RAŠÍN (1867 - 1923)

Vystudoval právnickou fakultu. Již od studií se plně věnovat politice. Byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu na dva roky, které si téměř celé odpykal. Provozoval advokátní kancelář, ale politika byla jeho hlavním zájmem. Byl ve volném spojení se Stranou mladočeskou, ale začal se stavět kriticky k jejímu vedení, když i ona se dala na cestu určité spolupráce s Vídní. Založil Stranu radikálně státoprávní a založil s Jaroslavem Preissem nezávislý týdeník Slovo. Rašín si postupně uvědomoval, že neústupný radikalismus není dost účinnou cestou. Po výměně v Straně mladočeské se do ní vrátil. Po vypuknutí první světové války se Rašín neohroženě postavil mezi zásadní odpůrce rakousko-uherské monarchie. Byl

zatčen a společně s Karlem Kramářem a dalšími byl obžalován z vlastizrady a následně odsouzen k trestu smrti. Po smrti císaře Františka Josefa I. byl rozsudek změněn na 10 let vězení. Věnoval se ve vězení přípravě ústavy budoucího svobodného českého státu, ve který pevně věřil. Přípravoval především jeho finanční uspořádání. Po skončení války Rašín, který byl původně určen za organizátora státní správy a tedy do funkce ministra vnitra se však rozhodl jinak. Vzal na sebe tehdy nejdůležitější, ale i nejobtížnější úkol: položit základy peněžního a finančního uspořádání státu. Byl jmenován ministrem financí v první Kramářově vládě. Patřil mezi hlavní budovatele nového státu. Uspořádání hospodářských poměrů bylo však spojeno i s řadou tvrdých a nepopulárních opatření. Finanční a měnová politika se dotkla nepříznivě řady občanů. Rašín se stával terčem útoků. Nadšení prvních měsíců se vytrácelo a výsledek komunálních voleb v létě 1919 ukázal jasně na změny ve veřejném mínění. Po volbách byla sestavena vláda agrárně socialistická v čele s Vlastimilem Tusarem. Rašín v této vládě už nebyl. Znovu byl povolán jako ministr financí do Švehlovy vlády 8. října 1922. Byl velice nekompromisní ve své měnové deflační politice, která směřovala ke zvyšování kupní síly koruny. Stejně nekompromisní byl v úsporné rozpočtové politice. Vytvářel si však nové odpůrce své politiky. Konec byl tragický. Dne 5. ledna 1923 byl úkladně střelen mladým anarchistou. Po těžkém utrpení zemřel 18. února 1923.

ROLE STÁTU PODLE RAŠÍNA

Problém vztahu mezi státem a společností byl Rašínovi stěžejním problémem. Rozsah státní působnosti je podle Rašína předurčen rozsahem státního, respektive veřejného vlastnictví, neboť poměr mezi rozsahem státního a rozsahem soukromého vlastnictví určuje míru státních zásahů do hospodářského života země. A proto Rašín soustředil svou pozornost právě na otázku rozsahu státního vlastnictví, které je mu kritériem rozsahu státní působnosti. Účelností je u Rašína hospodářský rozvoj, pokrok a hospodárnost, které jsou podmíněny osobní svobodou jednotlivce a tedy i soukromým vlastnictvím. Veřejné vlastnictví má přednost jen potud, pokud by

soukromé vlastnictví bránilo hospodářskému pokroku. Rašínův výklad je shodný s výkladem Albína Bráfa a je v souladu s pojetím rakouské školy.

Díky osobnosti Aloise Rašína a jeho názorům na praktickou měnovou a finanční politiku, i způsobům, jakou ji prováděl, bylo možno nejen překonat katastrofální důsledky války, ale i vytvořit podmínky pro hospodářský rozběh nového státu, a to s výsledky téměř nesrovnatelnými s jinými zeměmi v tehdejší rozvrácené Evropě. Jeho povolání do funkce ministra financí v první Kramářově vládě (od 14. listopadu 1918 do července 1919) odpovídalo významu, jaký měl tento úřad v tehdejších poměrech. Ministerstvo nebylo jen správou státních financí, ale v jeho rukou se soustřeďovalo řízení celého hospodářského života země. Rozhodovalo o podmínkách dovozu a vývozu, o přijímání zahraničních úvěrů k účelům státním i soukromým, rozhodovalo se o nostrifikaci bank a cizích podniků, o subvencování průmyslu atd. Jeho hlavním úkolem byla náprava rozvrácených měnových poměrů, vytvoření samostatné československé měny a její řízení do doby, než bude fungovat běžná centrální emisní banka. A právě tento úkol před kterým Rašín jako mistr financí stál byl skutečně historický. Vytvořil s týmem spolupracovníků měnovou reformu, která proběhla v roce 1919. V reformě řešil v prvé řadě problém samostatné československé měny a tedy provedení odluky od rakousko-uherské měny a tedy provedení odluky peněžního oběhu od rakousko-uherské měny a od peněžního vývoje v ostatních nástupnických státech. To bylo smyslem kolkování rakousko-uherských bankovek, které následně vyústilo ve vznik československé koruny. Druhým smyslem reformy bylo založit takovou koncepci měnové politiky, jejímž cílem bude postupné, ale zároveň radikální zvyšování kupní síly nové koruny, pokud možno třeba až na předválečnou úroveň. Tehdy byly rovněž názory jiné. Odlišoval se názor Jaroslava Preisse, který odmítal všechny rakousko-uherské bankovky a řešení této situace z konkurzní podstaty Rakousko-Uherské banky. Dále směr Jana Kolouška, který požadoval odstupňovanou míru znehodnocení rakouskouherských bankovek podle doby, kdy je majitel získal. Následně byl Rašínův model přijat a realizován. Ani však při takto přijatém řešení nebyly názory na způsob provedení jednotné.

Například Karel Engliš navrhoval jinou míru zadrženi bankovek a podobně i finanční výbor Národního shromáždění ještě těsně před přijetím zákona o peněžní reformě. Úspěch Rašínovy měnové reformy byl nesporný. Podařilo se mu vytvořit pevný peněžní systém jako základ suverénní měnové politiky svobodného Československa. Po osmi měsících Rašín odchází po demisi Kramářovy vlády z ministerstva. O labilní situaci svědčí i to, že v průběhu dalších tří let se vystřídalo na ministerstvu dalších pět ministrů. Rašín byl znovu povolán do funkce ministra v říjnu roku 1922 ve Švehlově vládě.

Teprve po odchodu Aloise Rašína – když umlkly spory a diskuze o jeho finanční a peněžní politice si národ plně uvědomil, jakou byl osobností a jaké dílo odevzdal. Ukázalo se, že jeho politika jako poslance, ministra a státníka byla jedním ze základních pilířů na kterých byla republika vybudována. Čím větší byl odstup od Rašínova působení, tím jasnější bylo poznání, kde by byla republika kdyby nebylo Rašína. On dal pevné základy novému Československu.

6.2 KAREL ENGLIŠ (1880 - 1961)

Narodil se 17. srpna 1880 v Hrabyni u Opavy jako deváté dítě vesnického řezníka, který se obtížně užívil uprostřed slezského venkova. Jen na naléhání místního pana učitele a pana faráře se rodiče uvolili poslat synka na gymnázium v Opavě, ale mohli ho vydržovat jen do kvarty. Od kvinty do konce studií byl Karel English odkázán na vlastní příjmy z kondic, které se mu staly trvalou studentskou existenční starostí. Po maturitě přišla Právnická fakulta v Praze, kde byl posluchačem Albína Bráfa, který rovněž vzbudil u Engliše zájem o ekonomickou vědu. Krátce studoval na univerzitě v Mnichově, kam se dostal ještě před poslední státní zkouškou a rigorozem. Albín Bráf se zasloužil o první zaměstnání Karla Engliše v Zemském statistickém úřadě v Praze. Zde se podílel na koncipování a provádění svých prvních statistických analýz, a to zejména v oblasti sociální. Po čtyřech letech byl povolán do úřednického aparátu ministerstva obchodu ve Vídni a to se mu stalo živnou půdou pro vlastní vědeckou činnost. Stal se nejprve docentem v roce 1910 a následně

profesorem v roce 1911 národního hospodářství na české Vysoké škole technické v Brně. Začal se angažovat politicky. V roce 1913 byl zvolen za Lidovo-pokrokovou stranu poslancem Moravského sněmu. Vznik první světové války v červenci 1914 ovšem znamenal téměř úplné ztlumení poslanecké aktivity. Po konci války v roce 1918 splynula Lidovo-pokroková strana s novou Stranou státoprávní demokracie, později stranou národně demokratickou, která vznikla z iniciativy Karla Kramáře. Hned po 28. říjnu 1918 by Engliš vyslán touto stranou do Prahy aby při Národním výboru vedl „zvláštní kancelář moravsko-slezskou“. Stal se členem a pak poslancem Národního shromáždění.

Jedním z jeho prvních počínů byla, společně s Aloisem Jiráskem, iniciativa k založení Masarykovy univerzity v Brně. Stal se jejím prvním rektorem pro roky 1919 – 1920 a až do roku 1939 byl profesorem národního hospodářství na její Právnické fakultě. Prováděl tvůrčí vědeckou a pedagogickou činnost, ale zároveň byl účasten na finanční a měnové politice státu. V letech 1920 až 1931 byl střídavě v šesti vládách ministrem financí, od února 1934 do února 1939 byl guvernérem Národní banky československé. Pro spory s vedením Strany národně demokratické o řízení finanční a měnové politiky vystoupil v září 1925 z této strany a zároveň složil svůj poslanecký mandát. Dále se věnoval hlavně vědecké činnosti, po roce 1939 byl povolán na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Vědecké činnosti se věnoval i v době druhé světové války, kdy byly vysoké školy zavřeny. Po osvobození pokračoval v pedagogické a vědecké kariéře a stal se rektorem Univerzity Karlovy v Praze. Události února 1948 však vyvolaly osudový zlom v životě Karla Engliše. Už 26. února 1948 podlehl politickému tlaku, rezignoval na své univerzitní funkce a odešel do důchodu. Všechny jeho spisy musely být vyřazeny z veřejných knihoven. V srpnu 1952 obdržel výměr Ústředního národního výboru v Praze opustit do 14 dnů Prahu. Bylo mu posléze dovoleno přestěhovat se do malého domku v Hrabyni, kde žila jeho sestra. Byl mu odebrán starobní důchod a nahrazen byl minimálním sociálním důchodem. Byl mu rovněž odňat nárok na potravinové lístky. Zemřel 13. června 1961 v Hrabyni.

EGLIŠŮV POHLED NA HOSPODÁŘSTVÍ

Englišova národohospodářská teorie je postavena na myšlence, že poznávání a chápání ekonomických jevů je vědecky uspokojivé jen tehdy, sleduje-li se v chování všech subjektů především účelovost, záměrnost, volba cílů a prostředků. Engliš pak v souladu s tímto principem hledal v každé ekonomické aktivitě především řád, uspořádání podle účelů a prostředků. Podstatu hospodářské činnosti, při důsledně účelovém pohledu spatřoval Engliš v péči o udržení a zlepšení života. Tato činnost se může polarizovat ve dvou směrech. Buď se stará každý sám o sebe a je subjektem péče o sebe anebo je člověk nebo národ předmětem cizí péče, jejímž subjektem je někdo jiný – představený kolektivu, státní moc atp.

6 PŘÍKLADY SOCIÁLNĚ PRACOVNÍCH VZTAHŮ

7.1 TOMÁŠ BAŤA

Tomáš Baťa vytvořil první český nadnárodní koncern. Jeho vytvoření ovlivnily právě složité ekonomické podmínky po první světové válce. Roku 1894 založil spolu s bratrem Antonínem a sestrou Annou ve Zlíně obuvnickou firmu. Zavedl 10 hodinovou pracovní dobu s hodinovou polední přestávkou. Vypracel pravidelnou týdenní mzdu. Začali vyrábět sezónní teplou houněnou obuv. Problémem bylo, že se jim přes zimu hromadily zásoby. Tomáš Baťa přišel s nápadem vyrábět lehké letní plátěné boty s koženou podešví, tzv. baťovky. Do šesti let se jim podařilo vybudovat továrnu se strojovým zařízením. Zaměstnával už 250 dělníků. Po návratu z Ameriky (roku 1904) začal zavádět racionálnější rozmístění strojů a zrychlil výrobu rozčleněním do několika pracovních úkonů. Těžkosti začaly, když zakázal kouření a pití alkoholu. Spor vyvrcholil stávkou roku 1906. Baťa raději najal nekvalifikovanou sílu z venkova a ještě více zjednodušil jednotlivé pracovní úkony. V tomto období také začal zavádět programy na reprodukci pracovní síly. Jedním z prvních počínů bylo zabezpečení vydatné stravy, později zřídil podnikovou prodejnu s levnými potravinami. Po své druhé cestě do Ameriky roku 1913 se

pokoušel změnit anonymního dělníka na iniciativního pracovníka, jakousi nápodobu samostatného řemeslníka, který by se v rámci podniku snažil prodat svůj polotovár. V době války polovinu produkce zabrala výroba vojenské obuvi. Aby měl pro svých tehdejších 8000 zaměstnanců dostatek potravin, nakoupil několik tisíc hektarů půdy, mlýn a pekárnu. Aby zabezpečil své zaměstnance, vybudoval školy, internáty, kulturní zařízení, stadión, hřiště, nemocnici a podnikové obytné kolonie.

Po válce přišel problém s odbytem. Firma se zadlužila (31.5 mil Kč). Aby Baťa získal peníze na investice, vyhlásil roku 1922 snížení cen obuvi o 50 %, aby se zbavil zásob ve skladu. Získání finančních prostředků bylo velmi důležité pro zdar projektu reorganizace výroby. Jeho principem bylo zavedení účasti na zisku v rámci dílenské samosprávy. Baťa rozčlenil provoz na několik set malých oddělení, mezi kterými platily pevné zúčtovací vztahy stanovené vedením firmy. Každé oddělení mělo vnitropodnikovou hospodářskou samostatnost a vyvíjelo vlastní iniciativu. Přesčasová práce byla zakázána. Týdenní hospodářské účty byly srozumitelné a každý zaměstnanec hned věděl, kolik si vydělá a co musí udělat pro to, aby nezaostával a nepoškozoval svou dílnu nebo pracoviště. Na kolektivním úspěchu se podílel tzv. účastí na zisku. Účast na zisku tvořila asi pětinu pevné mzdy. Polovina této částky se ukládala na desetiprocentní úrok v podnikové bance.

Za tři roky Baťa zavedl pásovou výrobu, za další tři pětidenní pracovní týden. Denní produkce se zvýšila ze 14000 pár v roce 1924 na 160000 v roce 1934. V roce 1934 pracovalo v podniku 29000 zaměstnanců. Baťova koncernu se světová hospodářská krize nedotkla.

Kritici označovaly Baťův samosprávný dílenský systém za vykořisťovatelský a za sociální dumping. Oporou finanční nezávislosti Baťova koncernu byla podniková banka. Díky té se stala firma finančně nezávislá a rozvoj podniku se financoval výlučně z vlastních zdrojů. Jediným majitelem koncernu byl Baťa, s akciemi se na burze neobchodovalo. Aby svou firmu ochránil od fluktuací světové ekonomiky, budoval ji jako samostatný ekonomický celek ve světovém měřítku. Součástí

koncernu byl i dům, lesy, pily, papírna, továrna na kartony, tiskárna, stavební podnik, koželužna, elektrárna atd.

7.2 JINDŘICH WALDES

Jindřich Waldes se narodil v roce 1876 v Daněnicích u Tábora. Vystudoval obchodní školu a stal se komisionářem s drobným zbožím. V roce 1902 založil veřejnou obchodní společnost, která vyráběla drobné kovové zboží. O rok později rozvinul nápad jedné zaměstnankyně vyrábět spínátko, které by neodíralo látku. Pro patentky sestrojil Hynek Puc (spolumajitel firmy a vynikající mechanik) zakládačku, která nebyla prakticky do dnešní doby překonána. Waldes je patentoval pod názvem Koh-i-noor. Vynález se ujal a z malé dílny v Holešovicích se firma stěhovala do továrny ve Vršovicích. V roce 1903 činil obrat firmy 1 mil rakouských korun, v roce 1914 10 miliónů. Waldeska tehdy zaměstnávala 3000 dělníků.

Při výrobě knoflíků, spínadel a dalšího drobného zboží patentoval celkem 465 patentů. Naprosto ojedinělá byla vlastní laboratoř na zkoušení kovů. Waldes dále už před první světovou válkou začal praktikovat nové podnikatelské formy, kterým se dnes říká marketing.

Roku 1910 Waldeska vlastnila vlastní telefonní ústřednu, dálnopis, telegraf. Jindřich Waldes se snažil své zaměstnance neustále vzdělávat. Po roce 1918 začal přetvářet svou firmu v nadnárodní společnost z podobných důvodů jako Tomáš Baťa. Byla to jediná cesta, jak překonat celní bariéry a dovozní přírážky, které mezi sebou stanovovaly národní hospodářské krize na počátku třicátých let patřil k několika málo podnikům, které nepropustily jediného zaměstnance.

7 ZÁVĚR

Bakalářská práce popisuje vývoj sociální politiky v poválečném období první republiky a během hospodářské krize 30. let 20. století. Při zpracovávání práce byla použita především dostupná literatura.

V první části práce je popsána ekonomická charakteristika státu před první světovou válkou, po válce a během velké ekonomické krize. Sociální politika monarchie před první světovou válkou byla na velmi nízké úrovni. České země v té době přecházely z agrárního charakteru na průmyslový. V době bezprostředně po první světové válce a vzniku samostatného Československa byla sociální politika rovněž značně potlačena a všechny významné osobnosti té doby usilovaly především o zajištění plné hospodářské a ekonomické samostatnosti nově vzniklého státu. Prvním počinem státu vedoucím ke zřetelně definované sociální politice byla bezesporu pozemková reforma z roku 1919, která patřila v rámci střední Evropy k nejrozsáhlejším a přinesla změny ve vlastnických vztazích a oslabila sociální napětí ve společnosti.

V druhé části práce byl popsán vývoj sociální politiky státu před a během velké hospodářské krize. Sociální politika před hospodářskou krizí prošla postupným vývojem od diskuzí o širší jejího pojetí (užší či širší) až po postupné zavedení jednotlivých zákonů sociální politiky do reálného života státu. Sociální politika mezi světovými válkami byla charakterizována součinností státní a dobrovolnické sociální péče, s níž stát počítal a zároveň to znamenalo nízké výdaje státu do sociální sféry. Sociální politika zahrnovala především řešení chudinství, péči o mládež, ochranu dělnictva a penze pro válečné poškozence. Stát vydává první zákonná opatření, jimiž roste význam úrazového pojištění a penzí, které byly ale stále velmi rozdílné pro zaměstnance a osoby samostatně výdělečně hospodařící. V rozvoji je rovněž péče o nezaměstnané. Velkým počinem státu je uzákonění 8 hod. Pracovní doby.

Sociální situace především dělnictva se během velké hospodářské krize významně zhoršila. Došlo ke značnému propouštění a snižování mezd. Stát zavedl vyšší příspěvky v nezaměstnanosti a prodloužil podpůrnou dobu po kterou byl příspěvek vyplácen. To ovšem platilo pouze pro zaměstnance, kteří byli členy nějaké odborové

organizace. U ostatních nebyly žádné příspěvky vypláceny a jejich situace byla mnohdy katastrofální.

V třetí části přináší práce shrnující názory významných osobností první republiky na ekonomickou a sociální politiku Československa. Práce rovněž v závěru popisuje klíč k úspěchu předních československých podnikatelů na něž byl dopad hospodářské krize minimální.

8 LITERATURA

LACINA, V., *Formování československé ekonomiky 1918 - 1923*, Praha: Academia, 1990, ISBN: 80-200-0199-9

VENCOVSKÝ, F., *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*, 1.vydání, Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1997, ISBN: 80-210-1624-8

DEYL, Z., *Sociální vývoj Československa 1918-1939*, 1.vydání, Praha: Academia, 1985

HANÁK, D., *České konzervativní myšlení (1789 – 1989)*, Brno: Studio Arx, 2007. ISBN: 978-80-86665-03-0

HLAVÁČ, M., *Tvůrci českého zázraku*, 1.vydání, Praha: APS Agency Praha, 2000. ISBN: 80-86363-00-7

KUBŮ, E., PÁTEK, J., *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. 1.vydání, Praha: Karolinum, 2000. ISBN: 80-7184-716-X

LACINA, V. *Velká hospodářská krize*. 1.vydání, Praha: Academia, 1984.

PEROUTKA, F. *Budování státu III-IV (1920-1922)*. 4.vydání, Praha: Academia, 2004. ISBN: 80-200-1121-8

JURIČKA, V., *Albín Bráf – Doteky s dneškem*. In *Sborník příspěvků ze semináře*. Ostrava, 2001

ŠETEK, J., *Vlastenec a ekonom František Ladislav Rieger*. *Marathon*, 4/2008, číslo 82, s. 2-9

ŠETEK, J., *Ekonomický mystlitel a praktik Jaroslav Preiss*. *Marathon*, 6/2008, číslo 84, s.2-7

DŽBÁNKOVÁ, Z., *Albín Bráf – eticky a sociálně smýšlející ekonom*. *Marathon*, 6/2008, číslo 78, str. 2-9

Statistický přehled republiky československé. Praha, 1930.

9 PŘÍLOHY

Obr. 5 – Počet obyvatel, rok 1921, Statistický přehled republiky Československé, str. 1

Země	československá	ruská	německá	maďarská	polská	židovská	jiná
Čechy	4,382,788	2,007	2,173,239	5,476	973	11,251	94,848
Morava a Slezsko	2,344,620	1,314	799,969	628	72,047	19,016	97,558
Slovensko	2,013,792	85,644	139,900	637,183	2,536	70,529	51,286
Podkarpatská Rus	19,737	372,884	10,460	102,133	297	80,059	20,987

Tab. 1 – Národnost a státní příslušnost, rok 1921, Statistický přehled republiky Československé, str. 8

Povolání	Počet
Výdělečně činní	5,022,818
Pomáhající členové rodiny	650,976
Domácí služebníci	197,404
V povolání činní bez údajů povolání	15,511
CELKEM	5,886,709

Tab. 2 – Poměr k povolání, rok 1921, Statistický přehled republiky Československé, str. 20

Komodita	Týdenní spotřeba 5-členné dělnické rodiny	Ceny v VII.1914	Průměr 1928	Index
1. Bílý chléb	8.2 kg	0.3	3.38	1,127
2. Mouka pšeničná k vaření	2.8	0.44	3.92	891
3. Mouka pšeničná k pečení	2.8	0.38	3.66	963
4. Maso hovězí zadní	1.2	1.76	14.6	830
5. Maso vepřové	0.6	1.9	15.96	840
6. Máslo	0.25	2.7	25.74	953
7. Margarin	0.2	1.66	15.58	939
8. Rýže	0.6	0.49	3.64	743
9. Hrách	0.3	0.48	5.52	1,150
10. Brambory	7.5	0.1	0.94	940
11. Mléko	8 l	0.23	1.95	848
12. Tvaroh	0.3 kg	0.53	5.41	1,021
13. Vejce čerstvá	7 ks	0.07	0.86	1,229
14. Zelí	0.5 kg	0.19	2.39	1,258
15. Cibule	0.25	0.4	2.75	688
16. Jablka	0.5	0.46	4.21	915
17. Cukr	1.8	0.85	6.21	731
18. Káva zrnková	0.09	3.67	45.88	1,250
19. Sůl	0.35	0.28	2.16	771
20. Pivo	3 l	0.36	2.9	806

Tab. 3 – Vážený potravinový index v průměru k roku 1928 (1914 = 100), Statistický přehled republiky Československé, str. 181

Druh	Počet pokladen	Průměrný počet členů
Okresní nemocenské	307	2,124,000
Okresní zemědělské	40	115,119
Závodní	51	219,331
Společenstevní	55	129,442
Spolkové	4	89,881
Zapsané pokladny pomocné	14	154,084
CELKEM	471	2,831,857

Tab. 4 – Nemocenské pokladny, rok 1925, Statistický přehled republiky Československé, str. 204

Druh	Příjmy v tis. Kč		Výdaje v tis. Kč			
	Celkem	V tom příspěvky členů a zaměstnavatelů	Celkem.	Nemocenské podpory	Jiné nemocenské výdaje	Správní náklady
Okresní nemocenské	744,355	701,423	702,395	323,792	229,648	98,556
Okresní zemědělské	22,323	21,822	19,880	6,783	8,350	3,973
Závodní	71,671	68,036	64,955	30,730	30,995	521
Společenské	51,641	48,961	49,251	18,710	18,223	9,163
Spolkové	48,487	46,458	46,443	21,463	19,180	4,824
Zapsané pokladny pomocné	87,301	84,448	89,524	27,632	52,785	7,538
CELKEM	1,025,778	971,148	972,448	429,110	359,181	124,575

Tab. 5 – Finanční hospodaření pokladen, rok 1925, Statistický přehled republiky Československé, str. 205

Rok	Počet nezaměstnaných	Z nich podporováno státem
1921	95,768	57,017
1922	113,015	54,422
1923	441,075	278,123
1924	193,105	75,524
1925	4,386	3,377
1926	22,783	22,307
1927	33,279	31,968
1928	20,369	19,926
1929	31,819	30,977

Tab. 6 - Nezaměstnanost v letech 1921 – 1929, Statistický přehled republiky Československé, str. 218

Rok	Mzdový průměr denní v Kč (Čechy)
1913	3.16
1918	6.43
1919	11.64
1920	19.42
1921	31.97
1922	32.24
1923	27.7
1924	26.99
1925	27.56
1926	27.83

Tab. 7 – Statistika mezd započtených pro pojistné v úrazových pojišťovnách dělnických v letech 1913, 1918-1926, Statistický přehled republiky Československé, str. 223

Mzdy v jednotlivých skupinách podniků	1913 - denní mzda K	1926 - denní mzda Kč
Zemědělské podniky	2.08	14.24
Doprava	3.47	34.86
Hutě	4.38	34.12
Kameniny a zeminy	3.27	26.76
Zpracování kovů	3.21	27.45
Stroje, nástroje	4.27	31.21
Průmysl chemický	3.57	30.03
Topiva	4.20	33.44
Průmysl textilní	2.62	24.89
Papír, kůže, guma	3.00	27.30
Dřevo	2.99	24.71
Potraviny	3.18	28.67
Odivání	2.65	23.32
Stavby	3.59	29.34
Polygrafie, divadla	4.08	30.70
Celkový úhrn	3.16	27.30

Tab. 8 – Mzdy v jednotlivých skupinách podniků, rok 1926, Statistický přehled republiky Československé, str. 223

Výdaje celkem v tom	1920		1924		1929		1933		1939	
	absolutně	relativně	absolutně	relativně	absolutně	relativně	absolutně	relativně	absolutně	relativně
Ministerstvo zemědělství	139,260	3%	655,366	22%	274,060	10%	218,445	8%	199,173	7%
Ministerstvo průmyslu	17,328	0%	38,713	1%	46,991	2%	32,936	1%	42,672	2%
Ministerstvo veřejných prací	506,197	11%	73,025	2%	712,177	26%	567,496	21%	549,516	19%
Ministerstvo sociální péče	988,182	22%	786,563	26%	835,261	30%	863,110	32%	878,193	31%
sociální pojištění	7,560	0%	7,260	0%	24,735	1%	75,935	3%	160,992	6%
stavební a bytová péče	19,100	0%	12,250	0%	260,482	9%	255,471	9%	258,806	9%
péče o válečné poškozence	-	0%	502,791	17%	482,568	18%	366,127	14%	328,150	12%
péče o nezaměstnané	-	0%	70	0%	21,600	1%	57,540	2%	5,480	0%
státní podpory	-	0%	-	0%	-	0%	63,000	2%	63,000	2%
výdaje Pockarcké Rusi	-	0%	51,123	2%	-	0%	-	0%	-	0%
péče invalidní	945,959	21%	-	0%	-	0%	-	0%	-	0%
Ministerstvo veřej. zdravot. a tělových.	45,922	1%	159,143	5%	144,772	5%	146,382	5%	160,474	6%
Odpovědné a záopatřovací plány	248,528	5%	610,050	20%	732,381	27%	865,893	32%	1,004,396	35%
civilní	115,942	3%	229,227	8%	419,528	15%	594,213	22%	730,731	26%
vojenské	99,200	2%	7,538	0%	157,368	6%	230,490	9%	243,690	9%
nemoc. pojištění	-	0%	-	0%	5,937	0%	6,690	0%	7,985	0%
penzijní příspěvky státním zaměstnancům	33,387	1%	410	0%	2,360	0%	168,274	6%	188,150	7%
dražební příspěvky státním zaměstnancům	-	0%	209,973	7%	144,316	5%	-	0%	-	0%
výdaje Pockarcké Rusi	-	0%	27,662	1%	-	0%	-	0%	-	0%
Ministerstvo pro zásobování lidu	15,336	0%	18,364	1%	9,045	0%	12,794	0%	-	0%
Opáření přičech doby poválečné	2,579,910	57%	-	0%	-	0%	-	0%	-	0%

Tab. 9 - Hospodářské výdaje ve vybraných letech (v tis. Kč), Kubů, E., Pátek, J., str. 36

10 ABSTRAKT

MLČOCHOVÁ, D. *Vývoj sociální politiky v letech 1918 – 1938*. Praha 2009.

Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta.

Vedoucí práce J. Šetek.

Klíčová slova: sociální politika, první republika, hospodářská krize, Karel Engliš, Alois Rašín

Bakalářská práce popisuje vývoj sociální politiky v poválečném období první republiky a během hospodářské krize 30. let 20. století. V práci je popsáno nejprve ekonomické pozadí první republiky, ze kterého sociální politika vychází. Jsou zde uvedeny názory na ekonomiku a sociální politiku vybraných uznávaných osobností tehdejší doby. V práci jsou popsány příklady sociálně pracovních vztahů tehdejších významných a úspěšných podnikatelů, jichž se prakticky nedotkla celosvětová ekonomická krize.

ABSTRACT

Development of social politics in between the years 1918 - 1938

Key words: social politic, first republic, economic depression, Karel Engliš, Alois Rašín

The bachelor thesis describes the social politics development in the new Czechoslovakian republic and during the economic depression in 30 year's of 20 century. This period of time is also compared with the present social politics in the Czech Republic. The thesis describes at first the economical background of the new republic after IWW. The thesis presents also the view to economics and social politics of the most important specialists and politics at that time. The thesis describes also the examples of the socio-economic relationships between the workers and employers in prosperous companies.